

האוניברסיטה הפתוחה

המחלקה לספרות

מדעי רוח וחברה בהדגשת ספרות

עבודה סמינריונית במסגרת הקורס העולם בסיפורת

**עולם האופל והשפעתו על העלילה וחוויותיהן של
הדמויות ב'פאוסט' של וילהלם פון גתה**

תוכן עניינים

3.....	מבוא
5.....	פרק 1: המוטיבים העל טבעיים האפלים שמנחים את הסיפור
5.....	1.1 המוטיבים העל טבעיים המרכזיים בפאוסט
5.....	האלוהות וכוחות שמימיים
6.....	ידע, מדע ותורת הנסתר
8.....	פרק 2: השפעתם של האלמנטים העל טבעיים על העלילה ועל הדמויות
8.....	2.1 דיון על השפעת של המוטיבים על העלילה של היצירה
8.....	השפעת האלוהות והכוחות השמימיים על העלילה
9.....	ההשפעות על העלילה של מוטיב ה
9.....	ידע, המדע ותורת הנסתר
10.....	2.2 דיון בהשפעה של המוטיבים על החוויה האישית של הדמויות
10.....	פאוסט
10.....	מפיסטופלס
11.....	וגנר
12.....	4. סיכום
13.....	5. ביבליוגרפיה

מבוא

"אימה גותית" הופיעה במהלך המאה השמונה עשרה בעבודותיהם של סופרים בולטים רבים. הדרמה האליזבתית עם דוקטור פאוסטוס, המכשפות במקבת והרוח בהאמלט, כל אלו מובילים לסוג של אימה ולמצב הדומה לאחיזה חזקה של ישות דמונית במוח של הקהל. אחיזה המקבלת עוצמה גדולה במיוחד בהקשר לרוח התקופה של המאה 18 שראתה את העל טבעי (והכישוף האפל) כחלק מהחיים היומיומיים. (Lovecraft, 1973 pp.23-29). תנועת ההשכלה העדיפה אידיאליזציה של ההיגיון, והסדר בעוד היצירות הגותיות דנו ברגש ובדמיון. ההשכלה הולידה תפיסה של היסטוריה כפריחה הולכת וגוברת של ידע, רציונליזציה, מדע וחופש. לעומת זאת יצירות גותיות מספקות סיפורים המאתגרים את הנרטיב של ההיסטוריה כתהליך פרוגרסיבי של התפתחות הידע (Killmeier, 2013 p.168-169). בעבודה זו ברצוני להתייחס לפאוסט על רקע ההבנה הגותית שמבקשת לערער על הדומיננטיות של הידע ולהציג לא חלופה בעזרת הרגש והפנייה לעל טבעי הפנטסטי.

בתקופתנו נהוג להתייחס לעל טבעי כסיפורי מעשיות שאינם קיימים במציאות. למרות זאת ניתן לראות כי הכישוף והאימה העל טבעית לא מעבדת מהכוח שלה והיא עדיין משפיעה בעוצמה על הקוראים והצופים (כפי שניתן לראות בסרטי אימה). אמנם אין דבר כזה קסם במציאות שלנו כפי שאנו עשויים למצוא בספרות הפנטזיה. במקום זאת, ה"קסם" במציאות מופיע דרך אשליות, טריקים של קלפים ועוד סוגים שונים של אחיזות עניים. אלו הם טריקים שנוצרו על ידי ההיגיון האנושי, ולמרות שאנו מודעים לקיומם כאשליות, אנו עדיין מחזיקים את נשימתנו כאשר אנו רואים אותם (Cahill, 2012 p.2). רגע זה של עצירת הנשימה הוא רגע של היסוס המוגדר על ידי טודורוב (Todorov) בהגדרת הפנטסטי: "פנטסטי הינו ההיסוס המתרחש על ידי אדם המכיר רק את חוקי הטבע, ומהסס כאשר הוא חווה התמודדות עם אירוע על טבעי". אבל אין צורך להתגבר ולפתור את ההיסוס הזה, במוקם יש להתמקד במקבל ההיסוס - הקורא או הקהל - להשאיר אותו עם ההיסוס ולא לנסות לפתור אותו בשבילו (Lem, 1974 p.229).

ההיסוס המתלבט בין העולם הטבעי (הממשי) והעל טבעי (הלא מציאות), מסייע להגדיר את הגבול בין עולמות אלה ואת הנתיב מאחד לשני. הקורא/צופה, בכך שהוא מהסס אינו מוכן לקבל את העל טבעי לגמרי כאמיתי מצד אחד, אבל בו זמנית אינו דוחה אפשרות זו לגמרי ולכן היסוס לגבי שתי האפשרויות. חוסר הוודאות הזו מסייעת לקוראים ולדמויות לעבור בין שתי העולמות. ללא השתתפות הקורא, ללא רגע של חוסר ודאות וחציית עולמות, מטרת הנרטיב הפנטסטי תאבד. כלומר, אם הקורא אינו מהסס, הקורא לא יחווה את הנרטיב הפנטסטי (Cahill, 2012 p.2).

יש לציין כי ספרות הפנטזיה המודרנית היא ספרות ענפה המסתעפת לתוך תתי-ז'אנרים רבים, החל מפנטזיות עירוניות ועד לרומנטיקה על-טבעית. למרות ריבוי זה ההגדרה של טודורוב עדיין רלוונטית לכל ההסתעפויות הללו. גם יצירות יותר חדשות, המתרחקות מנרטיבים פנטסטיים מסורתיים, עדיין מייצרות תחושת ההיסוס מול הערעור על המציאות הראליסטית. ספרות פנטזיה מסוגלת לנצל את ההיסוס של הקורא לטובתו. חוסר הוודאות במציאות מאפשר לספרות הפנטזיה להדגיש את העולם שהקוראים באמת חיים בו. כך על ידי פרספקטיבה חיצונית וניצול כלים שונים, ספרות פנטזיה מסוגלת לחשוף אמיתות במציאות הממשית (Cahill, 2012 pp.2-3).